

Трајко Огеновски
РЕТОРИЧКИ ЛЕКСИКОН
на поими и дефиниции

НАМЕСТО ВОВЕД за застапените поими, термини и дефиниции

Книгава, навидум лексикон или речник на реторички поими, дефиниции и термини нема сеопфатен карактер и не претендира на строга научност. Едноставно составувачот има цел да им служи на студентите, наставниците, учениците и на другите корисници како помошно средство, дополнителна литература (потсетник) при запознавање и обработка на реторичките / говорничките поими, термини и дефиниции. Секојдневно говорниците се служат со поими на кои не им го знаат значењето. Едноставно ги користат во контекстот со другите зборови.

Бројни културни народи во светот уште од поранешни столетија имаат свои реторички изданија и трудови во форма на информација за јазикот, посебно за својот стандардизиран мајчин јазик, што им претставувало помошно средство за проучување на функцијата на ораторството. Македонскиот народ во последниве педесетина години се наоѓа во процесот на добивања на првите речнички и други целосни изданија, непосредно *йоврзани* со развојот на својот јазик. Лексиконот претставува обид да се навлезе во реторичката сфера, се разбира, со цел да им се помогне на корисниците за запознавање, покрај другото и со општите и посебните реторички особености на македонскиот јазик, како и со улогата на самиот јазик во ораторството. Меѓу поглавните грижи на составувачот му беа дефинициите што ги следат поимите и термините да бидат јасни, информативни и лесно разбирливи и врз примерите за нив (сметани за неизбежни) да се употребуваат во секојдневната комуникација. При објаснувањето на термините се имаше за цел да се опфати нивната вистинска и објективна важност и значење, поради што се користени бројни лингвистички трудови, учебници, лексикони, речници од домашна и странска литература меѓу кои и „Толковниот речник на македонскиот јазик“, издаден од Институтот за македонски јазик, Скопје кој претставува непроценливо дело.

Одредниците (заглавните поими) на македонски јазик се печатени со верзални букви. Сите поими, термини, дефиниции, антропоними и др. од туѓо потекло дадени се фонетски, со кирилска транскрипција, во согласност со Правописот на македонскиот литературен јазик (издание со изменет и дополнет текст), Скопје, 1998 и 2015 год. Извесни правописни правила се директно пренесени од Правописот на македонскиот јазик, изд. на ИМЈ Скопје, 2015, сметајќи ги за строго неизменливи. За термините од странско потекло набележано е етимолошко потекло (посебно од латински и грчки карактер), додека на другите термини кратенката на јазикот чие потекло е односниот збор. Литературните поими сместени во Лексиконов се сметани за

придонес и од јазичен и реторички карактер. Секако без солидното јазично познавање секој говор или говорење се осудени на неточност. Составувачот водеше грижа да им овозможи на читателите да дојдат до одредени поими, за кои сметаат дека се неопходни во комуникацијата и за сознанијата од соодветната област.

Не би сакал да потенцирам колку е тешко да се состави лексикон или речник, освен да ја цитирам песната на Јозеф Јусус Скаливер, италијански филолог од 16 век, во оригинал: „*Si quem dura manet sententia iudicis olim / Domnatum aerumnis supplisque caput / Lehsica conscribat: nam cetera, quid moror omnes / Poenarum facies hic labor unis habet*“. Во превод: *Ако беднаџа глава ја чекааџи маки и џаџа / Ако некој е џреџуџиен на џелаџски раџе / Не заџоведај да џо мачаџи во ковачниџи џаџни / Ниџи џак во рудниџи на рабџи мачни, / „Речник нека џрави – џоа ќе е џосџа, / Тој џруџ сиџе џорџилни маки џи носи“.*

За крај сакам да се заблагодарам за помошта во коригирањето и излегувањето од печат на рецензентите, издавачот за забелешките кои имаат битен карактер и на читателите кои со своите забелешки ќе придонесат за поквалитетно натамошно издание.

Составувачџи

А

АБЕЦЕДА (*ѓрч.* alphabet), утврден редослед на графички знаци и гласови (пишани и печатени) во писменото и во усното изразување во јазиците кои користат латинично писмо (во тој случај грчката абецеда се нарекува алфабет, а старословенската и кирилицата – азбука). Името потекнува од првите четири букви во изворниот ред на латиничното писмо, додека азбуката го добила називот по првите две букви (аз-буки) во изворниот ред на кирилското писмо. Редоследот на буквите и гласовите во својот развој постепено се развивал и се оформувал до денешниот нивни редослед во јазиците на поедини народи. Знаењата за редоследот на буквите и на гласовите човекот ги стекнува уште во првата година на школувањето. Тие знаења, подоцна му послужуваат полесно и попрактично да се служи со речници, енциклопедии и други помагала; *ѓреносно*: основни знаења од областа на некоја научна дисциплина или вештина.

АБЕЦЕДАР, **1.** попис на зборови по абецеден ред за некоја одредена цел (на пр., за составување на некој речник); **2.** буквар; **3.** буквите на абецедата како помошно наставно средство во основните училишта; *ѓреносно*: ученик во прво одделение од основното училиште, почетник, прваче.

АБЗАЦ (*ѓерм.* absatz), започнување на нова реченица во нов ред во текст, така што првиот збор од таа реченица се вовлекува вдесно, нов пасус, став, алинеја; цезура (во стихот).

АБЛАТИВ (*латин.* aufferē, abstulī, ablatum), *ѓрам.* шести падеж во деклинацијата кај некои јазици (на пр., во латинскиот, којшто означува оддалечување, одвојување, потекнување од некаде, потекло).

АБРАКАДАБРА (*хебр.*), **1.** средновековен магиски запис на амулати без каква и да е смисла; хокус-покус, израз што служел како амајлија; **2.** бесмислен говор, зборување без смисла, бесмислица.

АБРЕАГИРАЊЕ (*латин.*), аб (од), reagere (дејствува) *ѓсих.* емоционално растоварување или „перење“ на афекти; ослободување од комплекс или траума со враќање во чувството или со повторно доживување на ситуацијата што довела до комплексот. Афектите или конфликтите предизвикуваат собирање на одредена енергија во организмот која нормално се празни или троши со абреагирање. Абреагирањето може да биде различно: плач, викање, пискот, караници, пцости, колнење, па дури и физичко пресметување. Основно во абреагирањето е основните чувства или афекти да се испразнат, потрошат, а начинот на празнење зависи од ситуацијата и од личноста, т.е. поединецот. Афектот и конфликтите може да се абреагираат на повеќе начини. Освен на надворешни (видливи) реакции, може да биде и критички осврт на сопственото однесување со носење одлука за промена. Ако афектот или конфликтот не се абреагирање, енергијата поврзана со конфликтот останува, а конфликтот се потиснува.

АВТОБИОГРАФИЈА *ѓрч.*, дело во кое писателот го опишува својот живот од раѓање па до некои години од својот живот, до времето кога пишува или до смртта. Или може да биде опишан само еден дел од животот. Овде е важно дека се употребува мемоарскиот начин на опишување и на формулирање на податоците од животот на самата личност или од животот на другите личности од средината на писателот. Автобиографиите се многу важни документарни граѓи не само за животот на луѓето, ами и за општествено-политичките состојби за времето кога се опишува во делото. Податоците во нив треба да се проверуваат бидејќи се можни и субјективни ставови кон нештата што се предмет на опис. Автобиографијата може да биде многу значаен културно-историски документ. Најчесто автобиографиите

те се пишуваат во форма на сеќавање и во раскажувачки стил. Доколку писателовиот стил и талент е развиен, автобиографијата е интересна и како вид е поблиска до книжевноста отколку до науката. Стилот во автобиографијата најчесто е непосреден, жив, живописен. Опишувајќи го својот живот, писателот често во автобиографијата внесува многу интересни поединости раскажани и опишани многу сугестивно. Познати автобиографи во историјата се: Чарлс Дарвин, филозофот Ернест Ренан, Шалапин; кај нас Марко Цепенков, Григор Прличев и др.

АВТОРЕФЕРАТ НА ДИСЕРТАЦИЈА, текстот на авторот кој ја претставува својата теза (дисертација) за да му се признае научен степен (магистратура, докторат). Обично тој текст е отпечатен како брошура.

АВТОРИТЕТ (*само едн.*), 1. доверба, почитување, углед, влијание со лична вредност. Во семејството се гледаат два неприкосновени авторитета: мајката и таткото. 2. Лице со голем углед на учен, морален, уметнички и др.; тој што ужива углед. *авторитетивен*, што е авторитет, што заслужува безусловна доверба.

АВТОРИТЕТНА ЛИЧНОСТ, е во согласност со неговите квалитети, со социјалниот, општествениот, образованиот и др. вид статус во општеството. Највлијателни личности во средината, имаат знаење, честност, достоинство, работливост, скромност итн. Таквите личности го имаат и статусот на лидери во средината. Водството (лидерството) може да биде: авторитарно (волјата на водачот се наметнува врз останатите членови); *lese-fer* (никој не прифаќа одговорност за донесените одлуки); демократско (никој не доминира, се охрабрува секоја иницијатива, народот одлучува, а личноста авторитет се грижи да се изврши докрај, доколку постојат соодветни услови) и колективно (сите членови имаат ист статус, иста моќ и углед). Во таа состојба авторитетот паѓа на колективот. **Граѓанинот како авторитетен лик**. Многу тешко би можеле да го опишаме ликот на еден авторитетен (угледен) граѓанин – на еден лидер или опште-

ственик, неговата структура, однос и општо статусот во една средина. Добриот граѓанин треба да биде: редовен и исполнителен, секогаш добро расположен и динамичен; полетен и витален; секогаш точен и одмерен во зборувањето, во говорот и барањето од другите членови во средината; педантен и еластичен; комуникативен и да зрачи со позитивна енергија, правилно да ги вреднува напорите и способностите на другите членови во средината, со што создава интерес за подобра комуникативност. Човекољубието, според кинескиот филозоф Конфуциј, е општа особина на која се засноваат сите други одделни особини и неа ја прават два посебни моменти: совесноста и алтруизмот. Благородството за него станува дел од карактерот – идеја која предизвикала вистинска социјална револуција токму во тоа време, да воспостави складност меѓу општествената положба и одговорноста, меѓу зборовите и делата, меѓу имињата и предметите. Граѓанинот, посебно тој што зазема видна положба во општеството е човек што секогаш треба да стои на цврста земја и да се базира на реалноста. Неговата позитивна енергија секогаш се всадува и се умножува кај учениците. Лидерот или општествениот работник е комплетна личност и поседува: а) добри интелектуални особини; б) емоционални особини; в) добри физички особини. Во интелектуалните особини на личноста, според проучувањата на Гарднер спаѓаат: 1) логичко-математичката интелигенција. Без способност за логичко расудување тој не е во состојба да изведува настава; 2) добрата јазично-вербална интелигенција. Овде спаѓа неговата речовитост, способност за добро изразување; 3) Просторна интелигенција, т.е. снаоѓање во просторот и трансформација на просторот. 4) Кинетичката интелигенција, т.е. способност за правилно изведување на координирани телесни движења и 5) Социјалната интелигенција (чувство за себе и сопствениот идентитет, односно добро оценување на самиот себе, на своите потреби и адаптирање кон средината. Емоционалните особини на лидерот (јавната личност) треба да бидат контролирани и умерени. Секој